

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Факультет дошкільної і початкової освіти
імені Валентини Волошиної

Кафедра початкової освіти

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

**«Патріотичне виховання молодших школярів
засобами художньої літератури»**

Студентки 2 курсу 2МБ ПДЗ групи
Освітньої програми: Початкова освіта. Дошкільна освіта
Спеціальності: 013 Початкова освіта
Галузі знань 01 Освіта / Педагогіка
Ступеня вищої освіти: магістр
Кубляк Олени Олегівни

Науковий керівник: **Демченко О.П.**, канд.пед.наук, доцент

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2021 р

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	8
1.1. Патріотичне виховання як складова всебічного розвитку особистості молодшого школяра.....	8
1.2. Зміст і принципи і патріотичного виховання учнів початкових класів.....	15
1.3. Дослідження стану патріотичного виховання молодших школярів.....	20
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	34
2.1. Педагогічні умови реалізації завдань патріотичного виховання в освітньому процесі початкової школи.....	34
2.2. Художнє слово і дитяча література як засоби патріотичного виховання учнів початкових класів.....	42
2.3. Методичні особливості здійснення патріотичного виховання молодших школярів засобами слова під час вивчення мовно-літературної освітньої галузі.....	51
2.4. Патріотичне виховання молодших (опис досвіду роботи вчителів).....	57
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82
ДОДАТКИ.....	91

ВСТУП

У період становлення України як суверенної держави, відродження духовності суспільства та національної ідентичності проблема патріотичного виховання молодих поколінь набуває особливої актуальності. Для відродження української нації необхідним є спрямування діяльності закладів освіти та освітньо-виховних технологій на розвиток національної самосвідомості особистості. Подолання духовної кризи потребує відновлення української ментальності та самосвідомості, формування концепції моральних цінностей та ідеалів.

Тому виникає необхідність створення сприятливих умов для розвитку в учнів національної самосвідомості та виховання патріотизму. З огляду на це, перед закладом освіти як соціальною інституцією стоїть складне і відповідальне завдання – формувати в учнів низку важливих національно-патріотичних якостей, розвиток у них глибокого розуміння належності до українського народу, до своєї Батьківщини, формування внутрішньої потреби й готовності відстоювати та захищати її інтереси, реалізовувати свій особистісний потенціал на благо зміцнення української держави.

На етапі розбудови України як незалежної і суверенної держави патріотичне виховання стає не лише складовою виховання дітей і молоді, а й напрямом соціально-гуманітарної політики держави. В останні роки прийнято низку документів, зокрема, «Стратегію національно-патріотичного виховання» (2019), в якій наголошується на пріоритетності національно-патріотичного виховання у діяльності держави та суспільства, метою якого визначено розвиток у молодих поколінь «національної свідомості на основі суспільно-державних цінностей, формування у громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції і законів України, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності України» [74].

Школа виконує роль фундаменту, на якому будується вся система патріотичного виховання школярів, формування у них любові до рідного краю, України, історичної пам'яті, духовності, національного характеру. Все,

що закладається учням у цей період навчання та виховання, визначає в подальшому успіх процесу формування особистості, її світогляду і загального розвитку. Розвинені у закладі освіти особистісні якості, а також Набуті знання, вміння і навички не лише забезпечують основу навчання і виховання підлітків, а й значною мірою визначають особливості практичної, громадянської та професійної діяльності дорослої людини.

Проблема формування громадянина-патріота, виховання його активної громадянської позиції розглядаються як пріоритетні у низці законів України («Про освіту», «Про загальну середню освіту»), державних документів («Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ ст.», Державному стандарті початкової освіти), концепціях («Концепції розвитку громадянської освіти в Україні», «Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді», Концепції «Нова українська школа»), розроблених у часи незалежної України (1996 р. – 2021 рр.).

У названих документах задекларовано мета щодо виховання в учнів любові до рідної Батьківщини, формування якостей громадянина-патріота України. Так, у «Концепції розвитку громадянської освіти в Україні» зазначено, що «до основних засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої відноситься виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій» [36, с. 2]. У Концепції «Нова українська школа» [53] зосереджено увагу на формуванні громадянської компетентності учнів початкової школи, вихованні у них патріотичних почуттів. Зокрема, у моделі випускника зазначено, що він має бути «патріотом з активною позицією, який діє згідно з морально-етичними принципами і здатний приймати відповідальні рішення, поважає гідність і права людини» [53, с. 6].

Важливим орієнтиром для педагогів у вихованні в учнів патріотичних почуттів є стратегічний документ «Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді».

Різні аспекти патріотичного виховання українців, його завдання розглядали у своїх працях просвітники та класики педагогіки минулого (Г.Ващенко, М.Грушевський, М.Драгоманов, О.Духнович, С.Русова, І.Огієнко, К.Ушинський, І.Франко та ін.). На сучасному етапі українські науковці активізували роботу в теоретичній розробці проблем патріотизму (І.Бех, А.Богущ, С.Максименко, І.Надільний, І.Стогній, В.Шинкарук та ін.), які в своїх працях приділяли велику увагу сутності таких понять, як «любов до Батьківщини», «патріотична свідомість». Теоретичне обґрунтування нових тенденцій виховання патріотизму в сучасній вітчизняній педагогічній науці представлено в роботах О.Вишневського, С.Волошин, В.Вугрич, О.Губко, Т.Льїної, П.Кононенка, В.Кузя, В.Кульчицького, Ю.Руденка, В.Сипченка, Б.Ступарика, Б.Чижевського, К.Чорної, Г.Шевченка та ін. Зокрема, в дисертаційному дослідженні В.Кульчицького розкрито теоретичні засади і практика патріотичного виховання дітей та молоді в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття. С.Волошин розробила систему патріотичного виховання молодших школярів засобами музейної педагогіки.

Можливості патріотичного виховання засобами літератури аналізували О.Бандура, А.Капська, В.Неділько, Є.Пасічник, Б.Степанишин, П.Хропко та ін. Дослідники відзначають, що національні й загальнолюдські цінності, відтворені в українській літературі та усній народній творчості, допомагають формуванню духовно багаті особистості, громадянина-патріота, що має високі етичні й моральні чесноти, шанує минуле, дбає про майбутнє свого народу, України. Концепція літературознавчих праць з питань виховання засобами художнього слова (С.Гальченко, О.Гончар, І.Дзюба, В.Дончик, С.Єфремов, М.Жулинський, Ю.Ковалів, Г.Сивокінь, Д.Чижевський, В.Шевчук та ін.) ґрунтується на тому, що літературний твір відображає життя суспільства. Інтерес становить дослідження М.Павленко, в якому теоретично обґрунтовано, експериментально підтверджено виховний потенціал творчості П.Тичини у патріотичному вихованні молодших школярів.

Патріотичне виховання в системі освіти здійснюється з урахуванням пізнавальних можливостей і психологічно-вікових особливостей учнів певного класу. Пояснюється це особливостями психології дітей, прикметою яких є здатність охоче пізнавати довколишній світ, нові знання, сприймати норми поведінки, виробляти власне світосприймання та світобачення. Проте особливості виховання патріотичних почуттів учнів початкових класів засобами художнього слова в умовах НУШ розроблені недостатньо. Це зумовило вибір теми дослідження: «Патріотичне виховання молодших школярів засобами художньої літератури».

Об'єкт дослідження: процес патріотичного виховання учнів початкових класів.

Предмет дослідження: педагогічні умови використання художньої літератури у патріотичному вихованні молодших школярів.

Мета дослідження: обґрунтувати й перевірити педагогічні умови патріотичного виховання молодших школярів засобами художньої літератури.

У процесі написання дипломної роботи вважаємо за доцільне вирішити низку завдань:

1. З'ясувати сутність і принципи патріотичного виховання молодших в теорії та практиці.

2. Дослідити стан патріотичного виховання молодших школярів у сучасній початковій школі.

3. Визначити і обґрунтувати педагогічні патріотичного виховання молодших школярів у освітньому процесі початкової школи.

4. Проаналізувати методичні особливості і досвід використання художнього слова у розв'язанні завдань патріотичного виховання дітей.

Для розв'язання поставлених завдань та досягнення мети застосовані такі методи дослідження: теоретичні (аналіз й узагальнення психолого-педагогічної, філософської та історичної літератури з даної проблеми); емпіричні (спостереження, тестування, анкетування, індивідуальні та колективні бесіди); констатувальний експеримент.

База дослідження: навчально-виховний комплекс «ЗНЗ-ДНЗ» с.Рівне Вінницької області, Муровонокуриловецького району.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідницько-пошукової діяльності з проблеми дослідження обговорювалися й дістали позитивну оцінку й дістали позитивну оцінку на науково-практичних та науково-методичних конференціях і семінарах різного рівня: міжнародних (III Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (Вінниця, 2021); Всеукраїнських: Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами» (Вінниця, ВДПУ ім. М.Коцюбинського, 2021); студентська звітна науково-практична конференція (Вінниця, ВДПУ ім. М.Коцюбинського, 2021).

Публікації. Основні положення та результати дослідження висвітлено в 1-й одноосібній публікації:

Кубляк О. Художнє слово і дитяча література як засоби патріотичного виховання учнів початкових класів. Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами збірник матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 17-19 листопада 2021 р.) / редкол. : Н. О. Комарівська, Л. В.Любчак, Т.М. Кривошея, Л. А. Присяжнюк, О. М. Блажкова, І. Г. Барановська ; за заг. ред. О. П. Демченко. Вінниця, 2021. Вип. 4. С.357-370.

Структура й обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (89 найменувань) та 1—ти додатків. Робота містить 8 таблиць і 10 рисунків. Основний зміст викладено на 81-й сторінці. Повний обсяг роботи становить 106 сторінок.

ВИСНОВКИ

У період становлення України як суверенної держави, відродження духовності суспільства проблема патріотичного виховання підрастаючого покоління набуває особливої актуальності. Сьогодні перед школою як соціальним інститутом стоїть складне і відповідальне завдання – формувати в учнів комплекс національно-патріотичних якостей, глибоке розуміння ними належності до українського народу, до своєї Батьківщини, внутрішню потребу й готовність відстоювати та захищати її інтереси, реалізовувати свій особистісний потенціал на благо зміцнення української держави.

Аналіз історико-педагогічної літератури свідчить, що першооснови патріотичного виховання були закладені в народній педагогіці, значення якої висвітлюється в роботах О.Любара, В.Мацюка, В.Пугача, М.Стельмаховича, Д.Федоренка. Проблемі національно-патріотичного виховання присвячено фундаментальні праці І.Беха, А.Богущ, О.Чебикіна, В.Кузя, Ю.Руденка, М.Стельмаховича, Б.Ступарика, П.Щербаня та ін., які в основу патріотичного виховання ставлять національну свідомість та наголошують на усвідомленні безперечної цінності Батьківщини.

У науковому фонді визначено зміст, завдання патріотичного виховання, яке є досить складним педагогічним поняттям, яке включає формування патріотизму та національної свідомості дітей та молоді. Зміст патріотичного виховання розкривають такі розділи: державний, соціальний та родинний, які тісно взаємопов'язані між собою. Реалізація завдань патріотичного виховання повинна здійснюватися в системі, особливою ланкою якої є навчальний процес. Аналіз навчальних предметів початкової школи виявив, що у їхньому змісті закладено великий потенціал щодо здійснення національно-патріотичного виховання.

Результати опитування виявили, що достатня частка вчителів не здійснює патріотичне виховання учнів на кожному уроці. Згідно з отриманими результатами дослідження, ми виявили низькі рівні сформованості патріотичних почуттів молодших школярів та не належний рівень

використання можливостей навчальної та позакласної роботи у розв'язанні завдань патріотичного виховання вчителями початкових класів. Якісна та кількісна інтерпретація результатів дослідження дала змогу виявити вихідний рівень сформованості кожного компонента патріотичної вихованості молодших школярів. За цими даними на основі приведення до середнього показника ми визначили загальний рівень патріотичної вихованості: високий 8,6%, середній – 59,3%, низький – 32,1%.

На основі аналізу праць сучасних дослідників нами виділено умови патріотичного виховання молодших школярів в умовах організації освітнього процесу НУШ: урахування в процесі формуванні патріотичних почуттів сенситивності молодшого шкільного віку та вікових особливостей учнів початкових класів; цілісний вплив на емоційну сферу, свідомості і поведінку дітей як патріотів своєї держави; взаємозв'язок навчальної, позакласної та позашкільної роботи у патріотичному вихованні молодших школярів; інтеграція різних педагогічних засобів, творів мистецтва, художнього слова і дитячої літератури.

В основу системи патріотичного виховання на уроках української мови та літературного читання потрібно покласти правдиве слово про свій народ, його споконвічне прагнення вибороти Українську державу. Творчі зусилля кожного вчителя повинні спрямовуватися на те, щоб підвищити виховний рівень сучасного уроку та його творчий потенціал, створити оптимальні можливості на уроці для формування патріотичних почуттів у процесі вивчення літератури. Тому патріотичне виховання має здійснюватись на основі проблемного вивчення текстів, їх системності, де домінантою є настанови до національного відродження. У процесі патріотичного виховання засобами художнього слова повинні формуватися складники патріотичної вихованості, які ґрунтуються на життєвих стереотипах українського народу і узгоджуються з народними уявленнями про високі виміри морального, естетичного, етичного, духовного, гуманістичного, відображають національний менталітет.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамчук О. В., Фіцула М. М. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів: монографія. Вінниця: УНІВЕРСУМ, 2008. 147с.
2. Арзамасцева И. Н., Николаева С.А. Детская литература : учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений. 3-е изд., перераб и доп. М. : Академия, 2005. 576 с.
3. Бех І. Виховання особистості: Сходження до духовності: Наук. видання. Київ: Либідь, 2006. 272 с.
4. Бех І. Д., Кириченко В. І., Петрович Ж. В. З Україною в серці (тренінг з патріотичного виховання дітей та молоді) : посіб. 2-е вид., змінене. Харків : Друкарня Мадрид, 2016. 140 с.
5. Бех І. Д., Чорна К. І. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України. Програмно-виховний контекст. Київ, 2014. 48 с.
6. Бех І. Д., Чорна К. І. Патріотичне виховання дітей та молоді. *Позашкілля*. 2011. № 10 (58). С. 9-16.
7. Бех І. Д., Чорна К. І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. *Гірська школа Українських Карпат*. 2015. № 12-13. С. 26-37.
8. Бойчук П.М., Смолюк В.І. Національне виховання молоді: гуманістично-патріотичний аспект. Луцьк, 2003. 208 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ - Перун, 2009. 1736 с.
10. Вітківська Н.С., Зоряк Н.М. Педагогічні аспекти роботи над прислів'ями з молодшими школярами. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені 75 Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. 2007. № 21. С. 33-37.
11. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навчальний посібник. К.: Знання, 2008. 566 с.

12. Волошина Н., Пампуха І. Порівняльний аналіз понять «патріотизм» і «націоналізм» в Україні. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка*. 2015. №4. С. 122-129.

13. Волошин С. В., Квас О. В. Патріотичне виховання учнів початкової школи засобами музейної педагогіки : методичні рекомендації (на допомогу вчителів початкової школи). Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2019. 82 с.

14. Волошин С. В. Патріотичне виховання учнів засобами музейної педагогіки крізь призму аналізу програм та підручників для початкової школи, виданих у період незалежної України. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (Педагогічні науки)*. 2016. № 2 (53). С. 31–37.

15. Вугрич В.П. До питання про природу і сутність патріотизму. *Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах*: Матеріали звітної науково-практичної конференції. К., 1999. С. 8-12.

16. Гавриш Н. Про ефективне використання художнього слова в освітньому процесі дошкільного закладу. *Освіта Донбасу*. 2011. №1. С. 35-41.

17. Галич О. Історія літературознавства: підручник. Київ: Либідь, 2013. 392 с.

18. Горбонос-Андропова О. Р. Національно-патріотичне виховання засобами туризму і краєзнавства у Дніпропетровському дитячо-юнацькому центрі міжнародного співробітництва. *Основи спортивного туризму в рекреаційній діяльності*. 2017. № 2. С. 25-30.

19. Гуменюк Г. Національна свідомість школярів та перспективи її розвитку. *Рідна школа*. 2019. №12. С.59-61.

20. Демченко О. Європейські орієнтири у підготовці майбутніх педагогів до використання театру в соціально-виховній роботі. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти* : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені

Михайла Коцюбинського, 22-23 квітня 2021 р.) / за ред. О.А.Голюк ; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля, 2021. Вип. 10. С.467-471.

21. Демченко О. П. Особливості створення вербальних виховних ситуацій за змістом казок у роботі з дошкільнятами. *Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник наукових праць*. Спецвипуск [за заг. ред. проф. В. І. Скрипченка]. Ч. 1. Словянськ : СДПУ, 2010. С. 81–88

22. Демченко О.П. Практикум з історії педагогіки : навчально-методичний посібник для викладачів історії педагогіки, на допомогу студентам педагогічних ВНЗ під час самостійного вивчення теоретичних основ, підготовки до семінарських і практичних занять. К. : Видавничий дім «Слово», 2012. 432 с.

23. Демченко О. П. Свято як форма національного виховання молодших школярів: технологічний аспект. *Проблеми українського національного виховання : збірник наукових праць* / за ред. Н. Скотної, М. Чепіль. Дрогобич : РВВ ДДПУ ім.І.Франка, 2013. С.261-272.

24. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>.

25. Дитячий квест в Історичному музеї «У пошуках скарбу». URL: www.kiev-code.com.ua/site/page.php?lang=RU&id_excurs=102&_group.

26. Жовнич О., Стахова І. Підготовка майбутніх педагогів до використання театральної діяльності у соціально-виховній роботі: європейський контекст. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти* : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 22-23 квітня 2021 р.) / за ред. О.А.Голюк ; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2021. Вип. 10. С. 479-483.

27. Зайченко В. Педагогіка: підручник. 3-тє видання, перероблене й доповнене. К. : Видавництво Ліра-К, 2016. 608 с.

28. Качур М. М. Вікові особливості та критерії патріотичного виховання молодших школярів засобами художнього краєзнавства. *Таврійський вісник освіти*. 2009. № 2, ч. 2. С. 197-205.

29. Киричок В.А. Сучасні форми і методи патріотичного виховання молодших школярів у позаурочній діяльності. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Збірник наукових праць. 2019. Випуск 4. Кн 1. С.134-144.

30. Коваль В. Уроки словесності в системі національно-патріотичного виховання (на прикладі кіноповістей О.Довженка “Зачарована Десна”, “Україна в огні”). *Рідна школа*. 2019. №6. С.53-55.

31. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. URL: <http://sch17-nizhyn.ucoz.ua/16.doc>.

32. Концепція літературної освіти (затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України Наказ Міністерства освіти і науки України від 26.01.2011 № 58). URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/13508/.

33. Концепція національного виховання. Початкова школа. 1994. №7. С. 48-52.

34. Концепція національно-патріотичного виховання молоді, затверджена спільним наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України, Міністерства культури і туризму України від 27.10.2009 № 3754/981/538/49.

35. Концепція «Нова українська школа». URL: <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/konczepczyia.pdf>.

36. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2018/01/18/1-kontsepsiya-rozvitku-gromosviti-v-ukraini-17012018-na-grom-obgovor.docx>.

37. Комарівська Н. Творчий розвиток молодших школярів на уроках літературного читання. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти* : збірник

матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. Вип. 5. С. 168-172.

38. Коркішко О. Г. Патріотичне виховання: досвід сучасної школи. *Вісник Житомирського держ. ун-ту імені І. Франка*. 2007. Вип. 36. С. 73–75.

39. Котик Т.М. Методика навчання української мови в початковій школі : Навчально-методичний посібник для студентів дистанційної форми навчання спеціальності «Початкова освіта». Івано-Франківськ, 2015. 295 с.

40. Кульчицький В. Патріотичне виховання учнів у загальноосвітніх школах України (1945–1991 рр.): монографія / за ред. проф. А. В. Вихруща. Тернопіль: Вектор, 2019. 408 с

41. Кульчицький В. Й. Ретроспективний аналіз дефініції «патріотизм» у соціально-педагогічному аспекті: друга пол. ХХ ст. *Медична освіта*. 2014. № 4. С. 74-78.

42. Лазаренко Н. Культура мовлення як невід’ємна складова ключових компетентностей сучасного педагога. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Філологія (мовознавство) : Збірник наукових праць / [гол.ред. Н. Л. Іваницька]. Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2016. Вип.23. С.36-42.

43. Лазаренко Н.І. Професійна підготовка вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції: монографія. Вінниця : ТОВ «Друк», 2019. 389 с.

44. .Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. URL: <http://nvo-astra.dv.kr.ua/actual/548-mmethodichn-rekomendacyi-schodo-naconalno-patrotichnogo-vihovannya.html>.

45. Михальченко Н. В. Психодіагностика патріотичної рефлексії молодших школярів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 1. Т. 2. С. 87-92.

46. Мусатова О. О. Патріотичне виховання на уроках англійської мови. Формування патріота в вимірі революції гідності та пріоритетів «Нової школи»: збірник статей учасників I Всеукраїнського круглого столу з он-лайн трансляцією, м. Суми, 16-17 лют. 2017 р. Суми, 2017. С. 225-230.

47. Назаренко Г. А. Особистісно орієнтована модель формування та розвитку патріотичних почуттів дітей та учнівської молоді. *Педагогічний вісник*. 2009. № 3. С. 18-20.

48. Наumenко В. Літературне читання : укр. мова для загальноосвіт. навч. закл. з навчанням укр. мовою: підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ : Генеза, 2015. 176 с.

49. Наumenко В. Художній твір як мистецтво слова. Учитель початкової школи. 2014. №4. С.8–12.

50. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст. *Нормативно-правове забезпечення освіти* : у 4-х ч. Харків : Основа, 2004. Ч. 1. С. 6–11.

51. Національна програма виховання учнів 1-12 класів. К., 2009. 24 с.

52. Нестеренко Н. Досвід роботи. URL: http://nesterenko1509.blogspot.com/p/blog-page_16.html.

53. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей: Київ, 2018. 40 с.

54. Огар Е. І. Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки: навч. посібн. для студентів вищих навчальних закладів. Львів, Аз-Арт, 2002. 158 с.

55. Освітня програма для початкової школи «На крилах успіху». URL: <https://nakrilahuspihu.com/>.

56. Освітня програма початкової школи педагогічної технології «Росток». URL: <http://www.rostok.org.ua/shanovni-kolehy-osvityany-vchyteli-kerivnyky-zakladiv-zahalnoyi-serednoyi-osvity-batky-maybutnih-pershoklasnykiv/>.

57. Павленко М. Наступність у використанні творчості П.Тичини для патріотичного виховання школярів. Матеріали міжнародної наук.-прак. конференції “Наступність і перспективність у навчанні й вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку”. Переяслав-Хмельницький, 2000. С.70-72.

58. Павленко М. С. Патріотичне виховання молодших школярів на матеріалах творчості Павла Тичини: автореф. дис. канд. пед. наук : спец.

13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Ін-т пробл. виховання АПН України. Умань, 2001. 20 с.

59. Парходько Г. Ю. Роль мономіфологічних історій у патріотичному вихованні школярів. *Педагогічний вісник*. 2010. № 1. С. 30–32.

60. Патріотизм. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / укл. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

61. Патріотичне виховання засобами художнього слова – як один із основних шляхів формування особистості: з досвіду роботи учителя-методиста Острожанської ЗОШ І-ІІІ ст. Жашківського району Черкаської області районної ради Л.Романюк. URL: hrvo.at.ua/load/patriotichne_vikhovannja_zasobami_khudozhnogo_slova_jak_odin_iz_osnovnikh_shljakhiv_formuvannja_osobistosti/1-1-0-17

62. Потебня А.А. Язык и народность. *Мысль и язык*. К.: Сиета, 1993. С.158-185.

63. Прасол Д. В. Психологічні аспекти патріотичного виховання молодших школярів у загальноосвітніх навчальних закладах. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2015. № 2 (49). С. 148-151.

64. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах : наказ МОН № 641 від 16.06.15 року. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/.

65. Проць Р. Концептуальні засади військово-патріотичного виховання молоді у сучасному українському вихованні. *Молодь і ринок*. 2009. № 9. С. 117–119.

66. Рекомендації МОН України про національно-патріотичне виховання в закладах освіти у 2019/2020 н. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/5d5ab67d77053277197366.pdf>

67. Редіна В. Патріотів треба виховувати. *Рідна школа*. 2019. №12. С.61-63.

68. Роговська Є. Проблеми патріотизму у вихованні: стан та перспективи. *Наукові записки Вінницького державного пед. ун-ту імені М. Коцюбинського. Серія Педагогіка і психологія* : зб. наук. праць. 2008. Вип. 22. С. 172-175.

69. Романюк І. М., Кримець Л. В. Сучасні аспекти патріотичного виховання в контексті військово-педагогічного процесу. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закл. Освіти* : зб. наук. праць. 2013. Вип. 7 (50). С. 150–154.

70. Руденко Ю. Основи сучасного українського виховання. К., 2003. 328 с.

71. Савченко О. Літературне читання : підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2015. 192 с.

72. Савченко Л. В. Патріотичне виховання як важливий чинник формування національної гідності школярів. *Вісник Черкаського державного університету ім. Б. Хмельницького. Педагогічні науки*. 2000. Вип.18. С.77-80.

73. Сипченко В. І., Коркішко О. Г., Коркішко А. В. Експериментальні викладки методики виховання патріотичних почуттів молодших школярів загальноосвітньої школи. URL: http://korkishkoartem.ucoz.ua/publ/publikacii/eksperimentalni_vikladki_metodiki_vikhovannja_patriotichnikh_pochuttiv_molods_hikh_shkoljariv_zagalnoosvitnoji_shkoli/2-1-0-4.

74. Стратегія національно-патріотичного виховання. Затверджено Указом Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text>.

75. Стьопіна О. Г. Виховання патріотизму у студентської молоді засобами мистецтва: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля. Луганськ, 2007. 20 с.

76. Сухомлинська О. В. Патріотизм як цінність: погляд на історію і сьогодення. *Шлях освіти*. 2010. № 2. С. 10–14.

77. Теоретичні засади виховання національної свідомості / за ред. Д.О.Тхоржевського. К.:ІЗМН, 1998.

78. Типова освітня програма / за ред О.Я. Савченко. Наказ Міністерства

освіти і науки України від 08.10.2019 року № 1272. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/1-2-dodatki.pdf>.

79. Типові навчальні програми 3-4 класів НУШ. Літературне читання / за ред. О.Я.Савченко. Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.10.2019 року № 1273. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>

80. Український педагогічний словник *Український педагогічний словник* / за ред. С. Гончаренка. Київ : Либідь, 1997. 376 с

81. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. Пер. з рос. / Редкол.: В.М.Столетов та інші. К.: Рад. 358 с. школа, 1983. Т.2. 359 с.

82. Чашечнікова Н. В. Народний танець у контексті змістової лінії «Художня освіта» у новому Державному стандарті початкової загальної освіти. Інформаційний бюлетень. Вип. 16. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2013. С. 39-41.

83. Чипурко В.П. Українська мова та читання. 2 клас. Частина 2. Тернопіль : Навчальна книга «Богдан». 2019. 168 с.

84. Чорна К. Цінності консолідації української нації. *Освіта*. 2014. № 44 (5635). С. 4.

85. Чорна К. І. Патріотичне виховання старшокласників у позаурочній діяльності. *Педагогічний вісник*. 2010. № 1. С. 15-20. Чужа Н. Душі народної криниця (Вивчення українських прислів'їв у початковій школі). Початкова школа. 2009. №11. С.16-18.

86. <https://sch20.edu.vn.ua/news/803.html> - офіційний сайт ЗОШ №20 І-ІІІ ступенів Вінницької міської ради

87. <https://sch27.edu.vn.ua/news/803.html> - офіційний сайт ЗОШ №27 І-ІІІ ступенів Вінницької міської ради

88. <https://sch35.edu.vn.ua/news/803.html> - офіційний сайт ЗОШ №35 І-ІІІ ступенів Вінницької міської ради

89. http://mp-zosh1.vn.sch.in.ua/zhittya_gimnazii/predmetni_tizhni/tizhdenj_ukrainsjkoj_movi_ta_literaturi/ - офіційний сайт ліцею №1 м.Могилева-Подільського

